

De noodzaak van politieke denkbeelden

Toekomstverkenning is — misschien nog voordat het een kunde kan worden genoemd — al bijna uitgegroeid tot een cultuur van een doorgaans zwartgallig type. Nadat ons de laatste tien jaar al vele rampen zijn aangezegd, worden we, nu het jaar 2000 niet meer ondenkbaar ver weg is, zelfs van geschriften voorzien die de gangbare dilemma's beklemmend dichtbij brengen. Een nog jong specimen is het OESO-rapport *Interfutures 1*), dat met de adembenemende ondertitel „Mastering the probable and managing the unpredictable” de wereld is ingestuurd; voorwaar een slogan waar menig copywriter jaloers op zou zijn.

Dit werk heeft in ieder geval de verdienste dat het veel kennis, die wel fragmentarisch voorhanden was, in een samenhangend concept bijeen probeert te brengen. Daarbij accentueert het de noodzaak van groei en biedt het zicht op problemen die samenhangen met de voornaamste structurele veranderingen ten aanzien van de demografische ontwikkeling, de patronen in de finale vraag, de kosten van milieubehoud en de concurrentiepositie van economieën.

Als wezenlijke taken voor de industriële landen worden — naast de energietransitie — gezien het herstellen van de economische groei, het aanpassen aan structurele veranderingen in een tempo dat sociaal aanvaardbaar en politiek mogelijk is, het luisteren naar groepen die bij het vormgeven van de toekomst een belangrijke rol zullen spelen en het aandacht schenken aan groepen (minderheden) die bij het verdelen van de groei gemakkelijk „uit de boot” kunnen vallen. Het rapport ademt sterk de sfeer van het primaat van de industriële productie, de noodzaak van groei en de „Sachzwang” in de aanpassing van de industriële structuur. Waar men bij de OESO nog het meest over in zit is het ontbreken vandaag de dag van een „grand design”, waarin de consensus van de maatschappij tot uitdrukking komt. Nostalgisch wordt gewezen op de eerste kwart eeuw na de tweede wereldoorlog, toen er in onze wereld in een grote eensgezindheid werd gewerkt aan de wederopbouw en de welvaart.

Overigens wordt verklaard dat een dergelijk concept niet door wetgeving en zelfs niet door partijpolitieke programma's tot stand kan worden gebracht, maar wel door „the complex alchemy which governs the evolution of society” 2). Zo'n uitlating maakt het niet gemakkelijker om de bron van onze reding te vinden. De politiek — als stelsel om doelbewust vorm te geven aan de samenleving — lijkt in het Parijse hoofdkwartier niet al te hoog genoteerd te staan. De plaats die aan politieke denkbeelden toekomt, blijft in het rapport onbesproken.

Dat is gevaarlijk. Niet omdat onze

maatschappij zo sterk het stempel zou dragen van een vormgeving op grond van politieke denkbeelden — de huidige productie en consumptie hebben in hoge mate op eigen kracht het beeld van onze maatschappij bepaald —, maar omdat deze ontwikkeling aan haar grenzen schijnt te zijn gekomen en het vastleggen van een nieuwe richting in het verleden veelal met geweld heeft plaatsgevonden. Ook momenteel wordt op verschillende plaatsen in de wereld de industriële cultuur met gewelddadige onderdrukking geïntroduceerd (Brazilië, Zuid-Korea) of met geweld verworpen (Iran).

Aan het ruimte geven aan politieke besluitvorming bij de op handen zijnde veranderingen in onze economische structuur zijn voordelen verbonden als men een ruimer assortiment van ontwikkelingsmogelijkheden wil toelaten — zoals een levenswijze met minder energie-intensieve productie, een economie die minder van de export afhankelijk is (en dus ook minder uitheemse producten kan consumeren), een verrijming van de productie buiten het monetaire systeem (b.v. in gezinshuishoudingen), een diversificatie van arbeidsplaatsen die rechts- en sociale zekerheid bieden, ook zonder een primair inkomen.

In de toekomst zullen we een beter optimum moeten zien te krijgen tussen drie grootheden, t.w. onze consumptieve voorkeuren, het voorhanden arbeidspotentieel en de betalingsbalans. Voortgezette economische groei is deels een gevolg van het vasthouden aan luxe bestedingen. Daarvoor moet ook de industriële structuur zo dwangmatig vernieuwd worden. We hollen dan achter ons zelf aan, daarbij nog extra werkloosheid scheppend. We benutten ons arbeidspotentieel dan onvoldoende, terwijl we toch een industriële vernieuwingsproces trachten te bevorderen om ons uitgavenniveau te handhaven. Het is in dit licht, dat ook andere modaliteiten van leven en werken hun kans zouden moeten krijgen. Ook dat dient tot de structuurveranderingen te worden gerekend, te meer omdat vermindering van aanspraken op arbeid, inkomen en consumptie zeer wel bijdragen tot en compatibel zijn met het industriële systeem, wanneer dit in de toekomst misschien nog wel voldoende inkomen kan genereren, maar niet voldoende arbeidsplaatsen. Wat het energieverbruik betreft, heeft voor Nederland met name Potma op de implicaties van een ontwikkeling met lager energieverbruik gewezen 3).

Het is vanuit de politiek dat een legitiemering kan worden gegeven aan mogelijkheden van ontwikkeling in deze zin. Het zou bij uitstek op het niveau van de politieke partijen moeten zijn, dat een synthese tot stand komt vanuit zowel de verantwoordelijkheid voor de continuïteit van de welvaart als met het oog op de verrijming van modaliteiten van leven en werken. Een dergelijk proces is echter geen zins zonder problemen. Vooral niet omdat politieke partijen hun invloedssfeer hoofdzakelijk — zij het zeker niet uitsluitend — door middel van het beleidsinstrumentarium en de competenties van de overheid gestalte moeten geven. De politieke mobilisering —

vooral in tijden van verkiezingen — weerspiegelt in hoge mate de enorme beslissingslast van de overheid door de toeneming van haar bemoeienis met een viertal terreinen, t.w. de inkomens(her)verdeling, de financiering van de voorzieningen in de collectieve sector, het pareren van velerlei negatieve externe effecten van productie en consumptie en de steun aan bedrijven waardoor de overheid deelt in het ondernemersrisico zonder daar doorgaans de voordelen van te ontvangen. Daardoor hebben de brede politieke concepties van weleer moeten plaatsmaken voor een zeer gedifferentieerde belangenbehartiging die zich in het politiek-gouvernementele vlak afspeelt. Het mobiliseren van het electoraat in het perspectief van een nieuwe samenleving lijkt daardoor slechts op cynisme te stuiten. De politiek heeft het te druk gekregen met het „uitruilen” van zoveel deelbelangen. Daardoor krijgt het electorale veld het karakter van een markt en ontstaat een voor de politiek verlamdend immobilisme.

In de jaren tachtig zal het niet alleen meer gaan om de verdelingsvraagstukken van de jaren zeventig, maar ook om het zichtbaar maken van nog andere wijzen van leven en werken dan die welke alleen gemeten kunnen worden in termen van produceren en consumeren, inkomen verwerven en besteden. De politieke ingrediënten liggen daarvoor klaar in de vorm van een activistische vrouwenbeweging, een algemene — zij het latente — bereidheid tot inkomensmatiging, een groot bestand aan niet-actieven (arbeidsongeschikten en werklozen) waarvoor het beperkte aantal assortiment aan betaalde banen zal dwingen tot diversificatie in werkgelegenheid, een relatief hoog geschoolde beroepsbevolking, die haar ambities slechts zeer ten dele in sociale stijging en promotie gehonoreerd zal zien, een algemene verbreidheid van de opvatting dat wie presteert ook navenant dient te verdienen en een vanzelfsprekende verknochtheid aan de verworvenheden van de verzorgingsstaat.

Een rijke akker, zou ik zo zeggen, die echter als hij al te lang braak blijft liggen, door infiltratie van politieke avonturiers en speculanten van het eigenbelang tot een mijnenveld kan worden. Had links niet altijd de beste papieren als het om vernieuwing ging?

H. A. van Stiphout

1) OESO, *Facing the future*, Parijs, 1979.

2) Idem, blz. 412.

3) Theo Potma, *Het vergeten scenario*, Amsterdam, 1979.